

R E C E N Z I J A

ĮNAŠAS Į SENIAUSIĄ KAUNO ISTORIJĄ

Vytenis Almonaitis. *Kryžiuočiai Kaune: Vokiečių ordino Gotesverderio, Marienverderio ir Rittersverderio pilys*. Kaunas: „Keliautojo žinynas“, 2024. 208 p.

Lietuvos medievistinius tyrimus papildė Vytauto Didžiojo universiteto istoriko doc. dr. Vytenio Almonaičio monografija, skirta istoriografijoje pastaruoju metu ganėtinai primirštai temai – Lietuvos didžiosios kunigaikštystės karams su Ordinu. Nors negalima sakyti, kad šioje srityje tyrinėjimai nevyksta, palyginti su karų aprėptimi ir svarba krašto istorijai, jų aiškiai per mažai. Aptariama knyga skirta vienam iš pirmo žvilgsnio lokaliai, tačiau valstybės gyvenime svarbiam šių kovų epizodui – kryžiuočių veiklos Kauno apylinkėse XIV a. antrojoje pusėje (po 1361 m. Kauno pilies užėmimo) – XV a. pradžioje analizei. Pagrindinis dėmesys čia tenka trims regione pastatytoms Ordino pilims: Gotesverderiui (1363–1384 ir 1398–1402), Marienverderiui (1384) ir Rittersverderiui (1391–1394). Kaip teisingai pastebi pats autorius (p. 98), tai buvo labiausiai į rytus nuo Prūsijos – Ordino žygių išeities taško – nutolę jo agresijos forpostai (ypač Marienverderis, nors ir kitų pilių būta netoliese). Pačios pilys istorikams žinomos dar nuo XVII a. – A. Vijūko-Kojelavičiaus *Lietuvos istorijos* (p. 24), tačiau dažnai painiotos tarpusavyje dar ir XX amžiuje. Iki šiol minėtos pilys įvairiais kontekstais buvo aptartos daugelio istorikų, išsamiausiai – Z. Ivinskio ir J. Okso. Tad ką dar naujo apie jas galima pasakyti XXI amžiuje. Visgi V. Almonaičio tyrimas išsiskiria iš visos ankstesnės istoriografijos bent keliais aspektais, kuriuos verta paminėti plačiau.

Pirmiausia tai kryptingas požiūris į pačią tyrimų problemą. Jeigu ankstesniuose darbuose šios kryžiuočių pilys neretai likdavo kitokio pobūdžio tyrimų paraštėse arba trumpuose informacinio-enciklopedinio pobūdžio straipsneliuose, tai čia jų istorija yra pagrindinė tyrimų tema. Kiekvienai piliai skirta po knygos skyrių – nuo 28 puslapių Gotesverderiui iki 36 puslapių Merienverderiui. Kadangi Gotesverderis 1398 m. buvo atstatytas iš naujo ir tuo pačiu pavadinimu gyvavo dar 5 metus, šiai antrajai piliai skirta dar 26 monografijos puslapiai. Taigi monografijoje išsamiai aptariamos 4 kryžiuočių pilys, tik viena jų turėjo tą patį pavadinimą ir, matyt, stovėjo toje pat vietoje.

Kita aptariamo tyrimo svarba yra kritinis rašytinių šaltinių teikiamos informacijos panaudojimas. Apskritai kritinis požiūris į šaltinių duomenis ir istoriografijos įdirbį yra istoriko „abėcėlė“, tačiau ne visuomet to paisoma. V. Almonaitis skrupulingai patikrino turimas žinias apie šias pilis, todėl monografijoje gana gausu nuorodų į pastebėtus netikslumus. Joje rasime ir argumentuotų autoriaus išvalgų dėl atskirų pilių istorijos momentų. Tarp tokių yra ir Gotesverderio likimas 1384–1392 m. (p. 140–141).

Reikšmingas tyrimo įnašas yra rėmimasis pirminiais šaltiniais. Čia ypač vertinga yra Marienburgo išdininko knyga – „vidinis“ Vokiečių ordino dokumentas“ (p. 21), mažiausiai tendencingas šaltinis. Jis buvo publikuotas dar 1896 m., tačiau kažkodėl (matyt, dėl kalbos specifikos) iki šiol istorikų labai mažai naudojamas. V. Almonaitis puikiai atskleidžia jo teikiamas galimybes, pvz., kalbant apie antrosios Gotesverderio pilies statybas bei aprūpinimą

(p. 141–156). Pastarasis kone visiškai priklausė nuo tiekimo iš Prūsijos, ir tai rodo šios pilies (kaip ir kitų Ordino statytų pilių) karinės bazės pobūdį, kuris buvo daugiau gynybinis, nes rūpintasi patrankomis, šaudmenimis, paraku. Nemuno ir Neries santakoje kryžiuočiai nesijautė saugūs, tą gerai liudija šių pilių likimas. Marienverderis užimtas lietuvių 1384 m., Rittersverderis sudegintas Vytauto 1392 m., Gotesverderis ėjo iš rankų į rankas – lietuviai ją užėmė 1369 m. ir 1402 m., Ordinas – 1368 m. ir 1369 m. pabaigoje, nors visa jo istorija yra neaiški.

Svarbus monografijos aspektas yra siekis sukonkretinti pilių buvimo vietą. Nė viena piliavietė mūsų dienų nepasiekė, nes „archeologai piliaviečių specialiai neieškojo“ (p. 15). V. Almonaičio pasiūlytos galimos pilių lokalizacijos paremtos ne tik šaltinių nuorodomis, tačiau ir naujais natūriniais galimų vietų žvalgymo duomenimis. Šioje srityje autorius turi pakankamas kompetencijas, yra suradęs ne vieną nežinomą piliakalnį. Labai įdomūs ir nauji Marienverderio (p. 89–81) ir Rittersverderio (p. 110–115) pilių lokalizacijos duomenys. Rittersverderio pilies vietos lokalizacija paskatino šių eilučių autorių pasitelkus „Metalo iešiklių naudotojų klubo“ (MINK) narius 2024 m. gegužės 18 d. spėjamoje vietoje atlikti žvalgymus metalo detektoriais. Nors pilį liudijančių akivaizdžių radinių nerasta (dėl per amžius labai pasikeitusios situacijos nesant aiškių išorinių pilies vietos požymių, jų vargu ar buvo galima tikėtis), paskiri radiniai (3 viny, žvanguotis, puodo šukė) galbūt yra iš Viduramžių laikotarpio ir įgalina piliavietės liekanų šioje vietoje ieškoti kitais būdais.

Aptariama V. Almonaičio monografija parengta laikantis klasikinio tokių tyrimų modelio: aptariami rašytiniai šaltiniai, istoriografija, tema atskleidžiama nuosekliai istoriškai, yra santrauka anglų kalba, šaltinių, literatūros ir iliustracijų šaltinių sąrašai. Iliustracijos tekste nenumuotos, tačiau jų padėtis tekste atitinka pasakojimą. Tekste gausu moksliniam darbui būdingų nuorodų (iš viso 473). Pagirtinas labai sklandus, paprastas ir aiškus teksto pasakojimas, kuris bus „įkandamas“ ne tik istorikams profesionalams, bet ir tiesiog istorija besidominčiam žmogui. Tam turėjo įtakos ilgametė autoriaus patirtis leidžiant turistinius vadovus po pietinę Žemaitijos dalį, Kauną. Tiek juos, tiek ir šią monografiją Vytenis išleido be jokios oficialios institucinės paramos, savo iniciatyva pasitelkęs rėmėjus, nors jos mokslinė aprobacija išlaikyta. Taip paskelbta vientisa atskirai problemai skirta studija istorijos moksle yra pakankamai retas atvejis.

Nors tyrimas yra apie Ordino pilis Lietuvoje, monografijoje nemažai ir lituanistinių motyvų. Be lietuvių vykdytų pilių apgulties ir kitokių karo veiksmų aprašymo, joje pateikiama tegu ir skurdūs duomenys apie Gotesverderio pirmąją – lietuvių Naujojo Kauno pilį, jos vietos raidą po pilies panaikinimo, įvairias Kauno apylinkių realijas. Visa tai praturtina Lietuvos karybos bei istorinės geografijos supratimą.

Doc. dr. Vytenio Almonaičio monografija *Kryžiuočiai Kaune: Vokiečių ordino Gotesverderio, Marienverderio ir Rittersverderio pily*s yra vertingas įnašas į Lietuvos Viduramžių istorijos pažinimą. Lauksime naujų tyrinėjimų!

Gintautas Zabiela